

УДК:911.2

Кравцова Ірина Віталіївна

кандидат географічних наук, доцент

кафедри географії та методики її навчання

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

СІЛЬСЬКІ СЕЛИТЕБНІ ЛАНДШАФТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розкривається питання щодо особливостей ландшафтної структури сільських селитебних ландшафтів. Проаналізована ландшафтна структура сільських селитебних ландшафтів Одеської області.

Ключові слова: антропогенний ландшафт, селитебний ландшафт, Одеська область.

В статье раскрываются вопросы об особенностях ландшафтной структуры сельских селитебных ландшафтов. Изучена ландшафтная структура сельских селитебных ландшафтов Одесской области.

Ключевые слова: антропогенный ландшафт, селитебный ландшафт, Одесская область.

The question of the specialties landscape structure of the landscapes of villages has been discussed in the article. The landscape structure of the landscapes of villages of the Odessa region was analyzed.

Key words: anthropogenesis landscape; landscape of villages; Odessa region.

Постановка проблеми. У сучасній структурі ландшафтної оболонки Землі виокремлюють своєрідні ландшафтні комплекси – антропогенні ландшафти, які є системним утворенням, що складається з природних компонентів та компонентів, утворених в процесі господарської діяльності людини. Сьогодні існує велика кількість праць, які стосуються проблеми класифікації антропогенних ландшафтів. Найобґрунтованішою і найбільш актуальною є класифікація за змістом (Ф. М. Мільков, Г. І. Денисик), згідно якої всі антропогенні ландшафти об'єднуються у вісім класів. *Селитебні ландшафти* – це найстародавніші антропогенні комплекси; це

ландшафти населених місць, які розміщені на поверхні планети Земля. Як зауважують Г.І. Денисик, О.І. Бабчинська [1-3], це ландшафти, що займають особливе місце в структурі антропогенних ландшафтів, адже із їхньою появою починається активний процес антропогенізації натуральних та формування інших класів антропогенних ландшафтів. Назва цього класу походить від слова «селитьба», що означає – ділянка землі в містах та інших населених пунктах, зайнята під будівництвом, садами, міськими проїздами[2].

Сучасні тенденції розвитку антропогенного ландшафтознавства порушують актуальність проблеми регіональних досліджень різних класів антропогенних ландшафтів, тому вивчення особливостей ландшафтної структури міських та сільських підкласів селитебних ландшафтів, їхньої конфігурації, питання впливу природних та соціально-економічних умов на їх формування та розвиток є актуальною науковою проблемою.

Мета статті: дослідити ландшафтну структуру сільських селитебних ландшафтів Одеської області.

Вихідні передумови. Селитебні ландшафти – об'єкти детального вивчення антропогенного ландшафтознавства. Їм присвячені праці таких вітчизняних учених: Ф.М. Мількова, Г.І. Денисика, Н.К. Йогансена, С.В. Трохимчука, В.І. Федотова, О.І. Бабчинської та ін. У своїх роботах вчені розкривають теоретико-методологічні підходи щодо вивчення селитебних ландшафтів, проблеми класифікації та систематизації, термінологічного апарату; особливості функціонування селитебних ландшафтів як складних парагенетичних систем тощо.

Виклад результатів дослідження. Одеська область знаходиться на південному заході України, її площа становить 33310 км², кількість населення станом на 1.01.2012 – 2386921 чоловік. На півночі Одеська область межує з Вінницькою та Кіровоградською, на сході — з Миколаївською областями, на заході — з Молдовою, на південному заході

обмежена державним кордоном із Румунією. Всього в межах області проходить 1362 км державного кордону.

На території дослідження знаходиться 1167 населених пунктів, з них: міст – 23, селищ міського типу – 25, сіл – 1119 [5]. Селитебні ландшафти – це антропогенні ландшафти населених пунктів: міст і сіл з їх забудовами, вулицями, дорогами, садами і парками. За ступенем перетворення натуральних умов і ландшафтних комплексів селитебні ландшафти поділяються на два підкласи: міські і сільські селитебні ландшафти [1-3]. Варто зауважити, що на розташування сільських поселень впливали різні чинники – природні, історичні, економічні. Природні чинники завжди мали вирішальне значення, проте за минулі десятиріччя роль економічних значно зросла. Нові села будували у місцях розробок корисних копалин, будівництва об'єктів сільськогосподарського призначення (тепличних комплексів, селекційних станцій та ін.). До сільських селитебних ландшафтів відносяться й дачні ділянки, кількість і площі яких постійно зростають. Багато характерних рис сільських поселень – морфологія, контури, внутрішня структура (розгалуження забудов, городів, вулиць) та інше, в значній мірі, визначаються природними умовами території [1-3]. Одеська область займає південь України. В її межах відбувається поєднання лісостепових і степових ландшафтів, які розрізають азональними комплексами – заплавними ландшафтами. На півночі території дослідження поширені лісостепові височинні ландшафти – хвилясті лесові із сірими лісовими й темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з грабовими дібровами; еродовані з чорноземами глибокими, з грабовими дібровами, ярами та балками; центральні частини зайняті північностеповими схилово-височинними розчленованими рівнинами із чорноземами звичайними, з дібровами; південніше розміщені середньо- та південностепові ландшафти – лесові рівнини із чорноземами південними в поєднанні з лучно-чорноземними, дерновими ґрунтами і глеє-солодями

подів; лесові рівнини з темно-каштановими солонцюватими, лучно-чорноземними ґрунтами, глеє-солодями подів; терасні і давньодельтові горбисті піщані рівнини зі слабогумусними ґрунтами під борами. Такі особливості ландшафтної структури території дослідження, загальний нахил поверхні на південь, приморське положення – все це впливає на структуру сільських селитебних ландшафтів [4].

Ландшафтна структура сільських селитебних ландшафтів Одеської області була досліджена на прикладі таких сіл: Немирівське, Переліти, Василівка, Маяки, Холодна Балка, Кагарлик, Березань, Озерне, Щербанка, Усатове, Нерубайське. За конфігурацією села Одеської області можна умовно поділити на такі групи: видовжені – с. Немирівське та с. Переліти Балтського району, які витягнуті вздовж р. Кодима; с. Василівка Біляївського району – вздовж автомобільної дороги, с. Маяки простягається вздовж р. Дністер; с. Холодна Балка Біляївського району видовжене вздовж Хаджибейського лиману; с. Кагарлик витягнуте вздовж автомобільної дороги; прямокутні – с. Березань Біляївського району; овальні – с. Озерне Ізмаїльського району, с. Щербанка Роздільнянського району, с. Усатове та с. Нерубайське Біляївського району.

Для сільських селитебних ландшафтів Одеської області характерне таке просторове розміщення відповідних типів антропогенних ландшафтів: центральну частину села займає малоповерховий тип ландшафту, на окраїнах села розміщується решта типів ландшафтів – сільськогосподарський, промислово-селитебний, водно-рекреаційний, лісовий антропогенний, багатопверховий, інженерно-технічні споруди. Виключенням є село Василівка (рис. 1., діаграма 1.), де малоповерховий тип ландшафту займає порівняно невелику площу і розташований дещо на окраїні села, та с. Маяки, де лісовий антропогенний та водно-рекреаційний типи ландшафту знаходяться всередині малоповерхового типу ландшафтів.

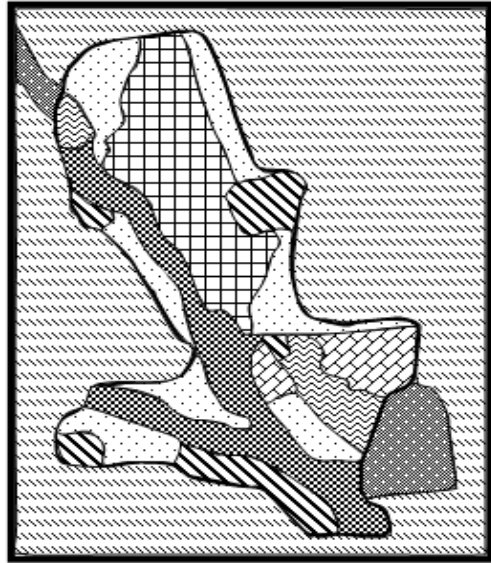

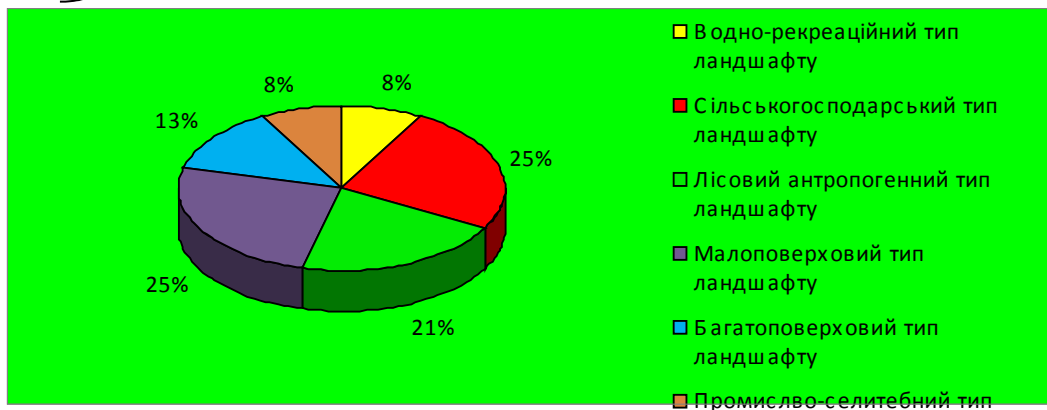

Рис. 1. Картохема ландшафтної структури селитебного ландшафту с. Василівка Біляївського району Одеської області

Умовні позначення:

- - водно-рекреаційний тип ландшафту;
- - малоповерховий тип ландшафту;
- - багатоповерховий тип ландшафту;
- - сільськогосподарський тип ландшафту;
- - промислово-селитебний тип ландшафту;
- - лісовий антропогенний тип ландшафту;
- - водний антропогенний ландшафт;
- - сільськогосподарський ландшафт;
- - межі сільського селитебного ландшафту;
- - межі типів ландшафтів.

Діаграма 1. Співвідношення типів антропогенних ландшафтів в структурі селитебного ландшафту с. Василівка Біляївського району Одеської області

Промислово-селитебний тип ландшафту розташований в с. Нерубайське на південному заході, в с. Немирівське – на півночі, в с. Переліти – на півдні, в с. Василівка – на сході та в центрі села, в с. Щербанка – на півночі та сході, в с. Холодна Балка – на півночі та півдні, в с. Березань – на сході, в с. Кагарлик – на півдні і сході (тяжіють до магістральних доріг). У с. Маяки промислово-селитебний тип ландшафту розташований на сході і заході села, і він тяжіє як до магістральних доріг, так і до долини р. Дністра. У с. Озерне цей тип ландшафту відсутній.

Сільські селитебні ландшафти межують з різними класами антропогенних ландшафтів. Наприклад, село Кагарлик обмежене сільськогосподарським ландшафтом. Сільськогосподарські та водні антропогенні ландшафти оточують такі села: Василівка, Озерне, Холодна Балка, Березань. Із сільськогосподарськими та лісовими антропогенними ландшафтами межує село Щербанка. Із сільськогосподарськими, лісовим антропогенним та водним ландшафтами межує село Маяки. Село Немирівське межує із сільськогосподарським ландшафтом, а також із водно-рекреаційним та малоповерховим типами ландшафтів сільського селитебного ландшафту с. Переліти. С. Переліти межує із сільськогосподарським ландшафтом, із водно-рекреаційним та малоповерховим типами ландшафтів сільського селитебного ландшафту села Немирівське. Село Усатове межує із малоповерховим типом селитебного ландшафту села Нерубайське, сільськогосподарськими ландшафтами, промислово-селитебним типом міського селитебного ландшафту м. Одеси, малоповерховим типом ландшафтів Одеського міського ландшафту, водним антропогенним ландшафтом. Село Нерубайське межує із сільськогосподарським ландшафтом, водним антропогенним ландшафтом, малоповерховим та промислово-селитебним типом селитебного ландшафту села Усатове.

Дорожні ландшафти сільських селитебних ландшафтів представлені урочищами доріг різного рівня та характеру покриття. Їх довжина становить: с. Нерубайське – 31,0 км, с. Усатове – 24,5 км, с. Немирівське – 24,5 км, с. Переліти – 26,0 км, с. Маяки – 29,5 км, с. Щербанка – 20,0 км, с. Березань – 13,0 км, с. Холодна Балка – 20,0 км, с. Озерне – 21,0 км, с. Василівка – 26,0 км, с. Кагарлик – 28,0 км.

Таким чином, в структурі сільських селитебних ландшафтів Одеської області можна виокремити такі типи ландшафтів: малоповерховий, багатоповерховий, промислово-селитебний, сільськогосподарський, водно-рекреаційний, лісовий антропогенний та інженерно-технічні споруди. Переважна частка території (30-70%) зайнята малоповерховим типом ландшафту. Багатоповерховий тип ландшафту представлений лише в структурі с. Василівка, інженерно-технічні споруди (теплиці) наявні у селі Усатове. Конфігурація сіл пов'язана з особливостями ландшафтної структури території дослідження.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І. Селитебні ландшафти Поділля / Г.І. Денисик, О.І. Бабчинська. – Вінниця : ПП «Видавництво «Теза», 2006. – 256 с.
2. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства : навчальний посібник / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця : ГПАНІС, 2008. – 170 с.
3. Денисик Г.І. Регіональне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик, О.В. Тімець. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 168 с.
4. Молочко В. В. Атлас вчителя / В. В. Молочко, Ж. Є. Бонк, І. Л. Дрогушенська [та ін.] – К. : ДНВП «Картографія», 2010. – С. 246-247.
5. Одесская область : топографическая карта : масштаб 1:200000. – К. : Киевская военно-топографическая фабрика, 2004.